

Losy białostockich placów. Rynek Sienny – pamięć o przestrzeni¹

Jadwiga C. Żarnowiecka

History of
Białystok Squares.
Sienny Market
Square – a
Memory of Space

Architektura, jako sztuka w swej istocie abstrakcyjna i nieprzedstawiająca, nie jest w stanie odtwarzać obrazów historii. Może je jednak wywoływać w wyobraźni widza opierając się na skojarzeniach i znajomości faktów historycznych².

Białystok to miasto kontrastów formalno-przestrzennych, na pierwszy rzut oka, przypadkowych. Jednak przy bliższym poznaniu można zaryzykować stwierdzenie, że jest to miasto, które kocha swoją burzliwą historię, czasem trochę się jej wstydy, ale nie pozwala zniknąć swoistemu *genius loci*. Dzieje się to raz świadomie, poprzez konkretne działania [Tarasewicz 1983], innym razem nieświadomie, na zasadzie wiecznotrwałej tradycji.

Pierwszy, barokowy, plan rozwoju miasta sporządzony został na polecenie Jana Klemensa Branickiego w 1774 r.³ Odnaleziony w 1992 r. *Plan du château et de la ville de Białystok avec ses environs* zawiera świadomie projektowaną kompozycję urbanistyczno-ogrodową. Znalazły się w nim fragmenty istniejącej zabudowy miejskiej, ale także całkowicie na nowo ukształtowanej [Turecki 1996a]. Niestety, plan został

wywieziony i zapomniany, dlatego nie miał szans na realizację [Turecki 1996b]. A jak napisał Leon Krier: *plan urbanistyczny jest tym dla budowy miasta, czym konstytucja dla życia narodu⁴*. Rozwijał się więc Białystok raczej żywiołowo, można by rzec, ale niejako bez swojej pierwszej konstytucji.

Każde miasto ma plac, zwany potocznie rynkiem. A wiele jest takich, które mają ich kilka. W międzywojennym Białymstoku na obszarze śródmiejskim było ich trzy: Rynek Kościuszki, Sienny Rynek⁵ i Rybny Rynek. Szukając Rynku Siennego na planie Białegostoku z 1937 r., znajdziemy rozległy plac w kształcie trójkąta ograniczony ulicami. Przylega do niego – a może stanowi jego część – drugi trójkątny plac zamknięty od strony północnej ulicą Młynową. Jeszcze w końcu XIX wieku na jego części funkcjonował cmentarz ewangelicki⁶.

Różne były historyczne losy białostockich placów. Rynek Kościuszki to miejsce usytuowania ratusza, zatem jego kształt i geometria zostały w zasadzie zachowane⁷. Rybny Rynek praktycznie zniknął z planu i przestrzeni miasta. Na jego miejscu

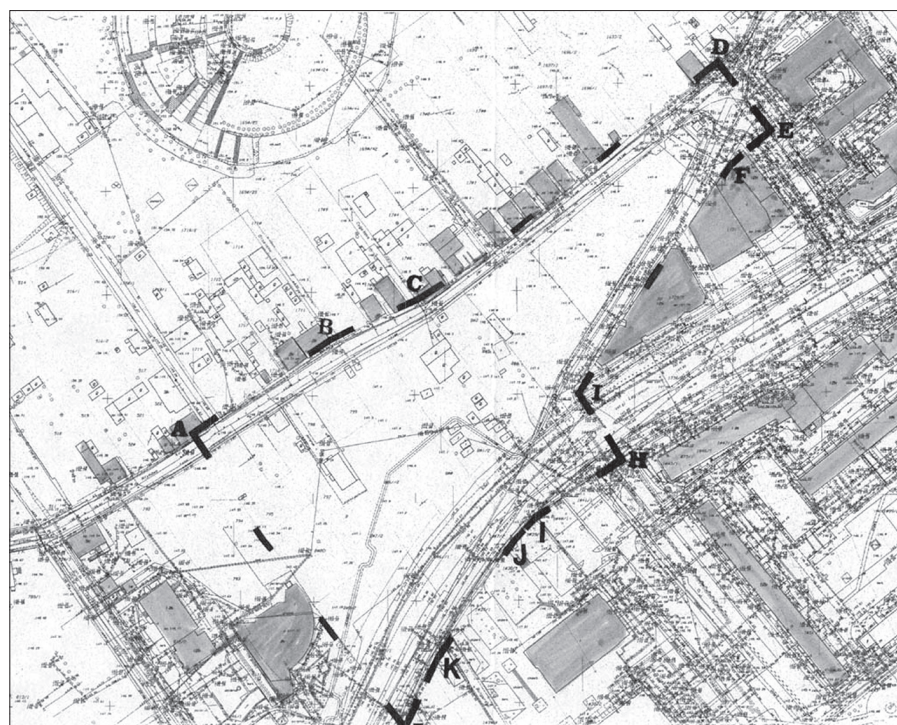
Pocztówka: Dzień targowy ok. 1897 r.
(Wiśniewski 1990)

A post card: Market Day, about 1897

i w jego okolicach powstało osiedle jedenastokondygnacyjnych bloków mieszkalnych w technologii wielkiej płyty. Obszar Siennego Rynku, który obecnie znajduje się częściowo pod przedłużeniem ulicy Legionowej, częściowo został zabudowany. W celu usprawnienia obsługi komunikacyjnej miasta, w latach 80. wybudowano nowe odcinki ulic. Takie planistyczne działania doprowadziły do podziału Rynku Siennego, kiedy przedłużone i połączone zostały ulice Mazowiecka z Legionową (wtedy F. Dzierżyńskiego). Nowy fragment ulicy radykalnie zmienił geometrię układu przestrzennego i spowodował praktycznie zaniknięcie wyrazistego trójkątnego placu. Porównując plany śródmieścia z lat 1937, 1983 i 2006 łatwo daje się zauważyć, że ulica Młynowa trwa na swoim miejscu, stając się niejako stałym punktem

odniesienia, elementem rozpoznawalnym i wiecznotrwałym [Żórawski 1973], miejscem formalnie ważnym, niejako oparciem dla Siennego Rynku. Nazwę Sienny Rynek nadano placowi zamkniętemu pierzeją ulicy Młynowej. Niezabudowany rozległy plac znajdujący się w śródmieściu miał stać się w przyszłości centrum usługowym stolicy Podlasia. Plac pozostał przy nazwie Sienny Rynek. W ten sposób ocalono pamięć tego szczególnego niegdyś miejsca.

Tak ważny dla miasta obszar stał się przedmiotem opracowań konkursowych. Na przykład w projekcie Światowego Centrum Esperanto⁸ zabudowa przy ulicy Młynowej miała pomieścić funkcje muzealne. Zachowane miały być fronty domów. Miały one stanowić pierzeję, natomiast nowy obiekt z nieco cofniętą fasadą, zostałyby rozbudowany w głąb,

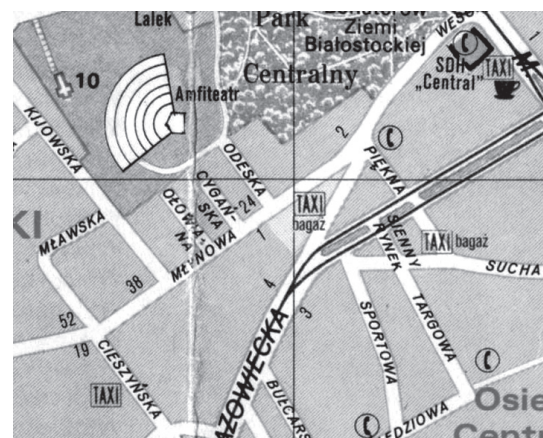

Fragment mapy z 2006 r.

A part of a map from 2006

Fragment planu miasta z 1937 r.
(ze zb. Wojewódzkiego Konserwatora
Zabytków w Białymstoku)

A part of city plan from 1937
(from collection of Voivodeship Relics
Conservator in Białystok)

Fragment planu miasta z 1983 r.

A part of city plan from 1983

Fragment pracy konkursowej z 1995 r. [Kiluk 1996]

A part of contest work from 1995

Fragment Siennego Rynku
Autor: J. Lengiewicz [Tarasewicz 1983]

A part of Sienny Market

kameralnej zabudowy przy ulicy Młynowej?

Wcześniejsze dyskusje projektowe na temat funkcji tu pomieszczanych, zmierzały do sytuowania w tym miejscu budynku Sądu Wojewódzkiego (konkurs z 1995 r.), sali koncertowej (projekt kursowy, 8 sem. 2004/2005), i wreszcie ratusza (projekt kursowy, 8 sem. 2005/2006). Już niedługo sprawa zabudowy pierzei Siennego Rynku znajdzie być może swój finał. Według ostatnich planów Magistratu tutaj właśnie ma być usytuowany ratusz miejski¹².

Zrządzeniem losu, a właściwie – zrządzeniem planistów, pozostały po podziałach fragment Rynku Siennego, który niegdyś był placem, został zabudowany kubaturą. Zjawisko takie można by nazwać negatywową pamięcią o przestrzeni, dawniej „pustej” teraz „pełnej”. Warto zachować pamięć także o tej użytecznej pustce.

Jako podsumowanie niech posłuży stosowna wypowiedź Edwarda T. Halla: *Nie wszystko, co nowe, musi być dobre i nie wszystko, co stare, musi być złe. Jest wiele miejsc w naszych miastach – czasem kilka domów, czasem całe dzielnice – które warto zachować. Dają nam one poczucie związku z przeszłością i wzbogacają pejzaż miejski*¹³.

Jadwiga C. Żarnowiecka

Wydział Architektury
Politechnika Białostocka
Faculty of Architecture
Technical University of Białystok

w kierunku Parku Centralnego⁹. Propozycja pozostawienia pierzei i rozbudowy w głąb ul. Młynowej powtórzona jest także w pracy konkursowej z 1995r.¹⁰ i stała się niejako zasadą kształtowania tego kwartału zabudowy. Zgodnie z tą koncepcją konkursową, na Rynku Siennym miał się znaleźć budynek Sądu Wojewódzkiego z wejściem głównym od strony placu. Budynek sądu zamknięto na przedłużeniu ul. Kijowskiej do Mazowieckiej.

Młynowa ma swoją historię i klimat. Wraz ze swoistym białostockim „siedzikowaniem” pozostaje kwintesencją specyficznej tutejszej wiejskiej miejskości¹¹. Kilka z historii dziejących się na Młynowej prezentuje Czesław Tarasewicz [1983], a rysunkami zilustrował je białostocki artysta Jerzy Lengiewicz. Pierzeja Młynowej to domy mieszkalne drewniane lub murowane, czasem z pomieszczeniami usługowymi na parterze, przez wiele lat nieremontowane, przez co ich stan techniczny stale się pogarsza.

Od kilkunastu już lat pierzeje nowego Rynku Siennego są stopniowo wypełniane zabudową. Obiekt handlowo-usługowy, który zajął północny trójkątny plac, pozostały po dawnym placu (po wyznaczeniu linii

rozgraniczających ulicy Legionowej), nazwano „Rynkiem Siennym”. Obecnie praktycznie cały ten obszar jest zabudowany. Obiekty są na różnych etapach budowy, jedne w pełni funkcjonują, inne pozostają w stanie surowym. Pozostałe pierzeje Siennego Rynku to: od strony wschodniej bank, a od strony zachodniej budynek Telekomunikacji Polskiej. We wschodnim narożniku placu odbudowano drewniany budynek, w którym kiedyś znajdowała się „wodopojka”.

W jaki sposób ocalić to „klimatyczne” miejsce, jak je przestrzennie pogodzić z istniejącymi nowymi obiektami centrum, jak projektować kolejne, nowe budynki? Pierzeje Rynku Siennego są niezwykle zróżnicowane. Taki kontekst przestrzenny utrudnia projektowanie. W zamierzeniach planistycznych przestrzeń placu ma być domknięta obiektem o dużym znaczeniu funkcjonalnym i formalnym. Były plany, by zgodnie z zasadą włoskiego średniowiecznego miasta San Gimignano, obiekty mieszczące władze miasta były wyższe niż mieszkalne. Takie założenie może doprowadzić do realizacji wizji kilkunastokondygnacyjnego białostockiego Manhattanu. Jaka zatem będzie rola i miejsce niskiej,

Pierzeja ulicy Młynowej (2006 r.)
Fot. autorka

Frontage in Młynowa street (2006)

Rynek Sienny – pierzeja wschodnia (2006 r.)
Fot. autorka

Sienny Market – eastern frontage (2006)

„Rynek Sienny” przy Ryнку Siennym (A. Kiluk)
Fot. autorka

„Sienny Market” at Sienny Market (A. Kiluk)

Rynek Sienny – Telekomunikacja Polska S.A. (A. Chwalibóg, G. Dąbrowska-Milewska, J. Kabac, M. Matyszczyk)
Fot. autorka

Sienny Market – Telekomunikacja Polska S.A. (A. Chwalibóg, G. Dąbrowska-Milewska, J. Kabac, M. Matyszczyk)

Rynek Sienny – pierzeja południowa (2006 r.)
Fot. autorka

Sienny Market – southern frontage (2006)

Rynek Sienny – projekt sali koncertowej
Oprac. stud. Piotr Banasik pod kier. J. C. Żarnowieckiej

Sienny Market – Project of concert hall
Elaborated by Piotr Banasik, supervision: J. C. Żarnowiecka

Przypisy

¹ Wypowiedź ta z niewielkimi zmianami, pod tytułem: Rynek Sienny w Białymstoku – budowa formy w kontekście po wielokroć, była umieszczona w Komunikatach VIII Sympozjum *Nowa architektura w kontekście kulturowym miasta*, Wyd. WA Politechniki Śląskiej, Gliwice, s. 90-93.

² Lenartowicz J. K., 2003, *Architektura trwogi*, Konteksty, nr 3-4 (262-263) rok LVII, s. 321.

³ Popławski T., 1993, *Errata do „Moskiewskiego planu Białegostoku”* [w:] „Białostoczczyna”, nr 2, s. 124.

⁴ Krier L., 2001, *Architektura. Wybór czy przeznaczenie*, Arkady, Warszawa, s. 113.

⁵ Przedwojenna prasa zanotowała, że 24 czerwca 1936 r. na jarmark zjechały ponoć cztery tysiące furmanek.

⁶ Obecnie pamięć o mniejszości niemieckiej właściwie zniknęła ze świadomości Białostoczan. Niewielu pamięta o fabrykach włókienniczych, ich właścicielach i robotnikach.

⁷ Białostocki Ratusz jest interesującym przykładem tzw. ratusza handlowego. Typ ten był rozpowszechniony w miastach prywatnych. Wybudowany w latach 1745-1761, rozebrany w 1940 r. Kiedy podjęta została decyzja o jego odbudowie (lata 1954-1958) został nieco przesunięty w stosunku do swego pierwotnego położenia na placu (Dolistowska).

⁸ Wyróżnienie w konkursie na Światowe Centrum Esperanto – zespół w składzie: A. Asanowicz, K. Asanowicz, J. C. Żarnowiecka.

⁹ Park Centralny powstał między innymi na obszarze dawnego cmentarza żydowskiego.

¹⁰ I nagroda w konkursie na zagospodarowanie terenów centralnych śródmieścia Białegostoku – autorzy: Z. Plichta, A. Kiluk [Kiluk 1996].

¹¹ Od 11 lat w Radiu Białystok nadawane jest słuchowisko *Na Młynowej* autorstwa Wiesława Janickiego. Opisuje ono życie rodziny Tarasewiczów, zamieszkujących jeden z drewnianych domków przy ul. Młynowej oraz ich licznych sąsiadów i przyjaciół.

¹² Nastąpiła kolejna zmiana planów i – być może ze względu na usytuowanie Opery Podlaskiej – prawdopodobnie ratusz nie zostanie wybudowany.

¹³ Hall E. T., 1997, *Ukryty wymiar*, Muza S.A., Warszawa, s. 228.

Literatura

1. *Białystok – plan miasta*, 1983, Państwowe Przedsiębiorstwo Wydawnictw Kartograficznych, Warszawa-Wrocław.

2. Dolistowska M., *Białostocki Bedeker Śródmiejski* [a:] www.miastojutra.pb.bialystok.pl.

3. Hall E. T., 1997, *Ukryty wymiar*, Muza S.A., Warszawa.

4. Kiluk A., 1996, *Założenia projektu „Centrum Białegostoku” autorstwa architektów Zdzisława Plichty i Andrzeja Kiluka* [w:] „Ochrona relikwii urbanistycznych Białegostoku”, red. J. A. Włodarczyk, G. A. Dąbrowska-Milewska, A. Turecki, Wyd. Politechniki Białostockiej, Białystok.

5. Krier L., 2001, *Architektura. Wybór czy przeznaczenie*, Arkady, Warszawa.

6. Lenartowicz J. K., 2003, *Architektura trwogi* [w:] „Konteksty”, nr 3-4 (262-263) rok LVII, s. 321-330.

7. Popławski T., 1993, *Errata do „Moskiewskiego planu Białegostoku”* [w:] „Białostoczczyna”, nr 2.

8. Tarasewicz C., 1983, *Chora sprawa czyli sam rozumie*, Awalo-Kośla, Białystok.

9. Turecki A., 1996 (b), *Analiza możliwości adaptacji fragmentów osiemnastowiecznego założenia ogrodowo-urbanistycznego do współ-*

czesnego centrum Białegostoku [w:] „Ochrona relikwii urbanistycznych Białegostoku”, red. J. A. Włodarczyk, G. A. Dąbrowska-Milewska, A. Turecki, Wyd. Politechniki Białostockiej, Białystok.

10. Turecki A., 1996 (a), *Plan du chateau et de la ville de Białystok avec ses environs* [w:] „Ochrona relikwii urbanistycznych Białegostoku”, red. J. A. Włodarczyk, G. A. Dąbrowska-Milewska, A. Turecki, Wyd. Politechniki Białostockiej, Białystok.

11. Wiśniewski T., 1990, *Białystok w starej pocztówce*, KAW, Białystok.

12. Żórawski J., 1973, *O budowie formy architektonicznej*, Arkady, Warszawa.